

CRKVA U XIX. I XX. STOLJEĆU PRED PROBLEMOM SEKULARIZACIJE I PITANJE LAIKATA U CRKVI

Vjekoslav BAJSIĆ

Osjećam se donekle u neprilici kad je riječ o prikazu tog događajima nabijenog perioda od dva stoljeća. Računajući koliki je omjer trajanja toga razdoblja prema duljini pričanja koje mi ovdje stoji na raspolaganju, izašlo mi je da će to biti neka zemljopisna karta crtana u omjeru 1 : 20,000.000. Gledat ćemo, dakle, na događaje nekako iz te perspektive. Koliko god je riječ o izvanredno zanimljivim i važnim stvarima, jer ne možemo razumjeti ni današnje situacije bez uvida u događaje toga razdoblja, napose tamo od doba Lava XIII, i koliko god bi se mogli nabrajati lijepi primjeri laičkog angažmana gdje bismo mogli reći: Bogu hvala što je bilo takvih ljudi i takvih pothvata, morat ćemo prikaz ipak više suziti na neke glavne linije. Ne bih, pogotovo, htio da ovaj prikaz bude, makar vrlo pobudno, nabranje raznih podviga ili promašaja, nego mi je više stalo do toga da uočimo one glavnije povijesne povezanosti, uzroke iz kojih su se stvari rađale i tekle svojim logičkim tokom.

Povijest, s jedne strane, nije samo zbroj ljudskih samovolja, nego posjeduje svoju nutarnju logiku, logiku stvarnog događanja, tako da se preko i mimo pojedinih htijenja mogu razabrati druge suvise linije uvjetovanosti, »zakoni«, te se zbivanja često mogu shvatiti tek iz svojih možda dalekih ili vrlo dalekih početaka. Zato često vrijedi biblijska poslovice: Naši su oci jeli kiselo grožđe, a nama trnu zubi.

S druge strane, povijest ne smijemo shvaćati kao neku neizbježnu nuždu, kao nesmiljenu antiknu sudbinu gdje je već sve proračunato i predodređeno, tako da čovjekove odluke ne bi značile ništa te, prema tome, ne bi snosio nikakve povijesne odgovornosti.

Htio bih ovdje, koliko mogu, osvjetliti razvitak crkvenih prilika, dakako u prvom redu u vidu laičkog angažmana, tamo od francuske revolucije, jer se tu rađa ono što nazivamo modernim društvom, društvom koje Crkvi postavlja nove zadatke s kojima se još uvijek i mi mučimo. Zato se može reći da su u tom razdoblju odigrale već i gotovo sve igre koje se, uz neke promjene, i danas igraju, tako da je to razdoblje posebno poučno glede problema u kojima se danas nalaze crkvene zajednice u raznim zemljama, makar nam se možda činilo da smo prvi koji smo upali u neke posebne situacije i teškoće.

Francuska revolucija nije, dakako, nastala ni iz čega. Nakon reformacije i vjerskih ratova 17. stoljeća, kad su se ustalile konfesionalne granice, pogotovo pak tijekom 18. stoljeća — to je stoljeće u isti mah dovršavanje velikih geografskih otkrića, doba intenzivne kolonizacije i dodira s velikim kulturama Istoka — zapažamo određenu relativizaciju pojedinih konfesija. Mnogima je, naime, sve teže prihvatiti da bi jedna od tih mnogih velikih i drevnih religija ili Crkava mogla biti jedina u pravu, tako da se događa na svoj način ono na što je već Toma Akvinski u početku svoje *Summa contra gentiles* upozorio, tj. da s onima s kojima ne posjedujemo nikakvih zajedničkih Pisama možemo komunicirati na osnovi naravnog razuma. U tom smjeru ide i novovjeka filozofija tamo od Descartesa, napuštajući pojam istine kao posjeda živoga ljudskog govora, dakako, uvijek neke povijesne zajednice, i priklanjajući se pojmu istine kao jasne i razgovijetne ideje sada čistoga uma. Tako se u 18. stoljeću susrećemo s izrazitim racionalizmom. U engleskom prosvjetiteljstvu taj će racionalizam često poći putem deizma, općenaravne religije gdje su konfesije samo kulturne posebnosti, dok će prosvjetiteljstvo u Francuskoj poprimiti oblik ateizma.

Kant, koji se računa kao vrhunac i završetak prosvjetiteljstva, jasno pokazuje smjer kuda su stvari pošle. Slavni citat na kraju njegove *Kritike praktičnog uma* kaže: »Dvije stvari ispunjavaju duh uvijek novim i sve većim divljenjem što češće i dulje se misao time bavi: zvjezdano nebo iznad mene i moralni zakon u meni...« Zvjezdano nebo, kojim se bavi tamo od Galileja samostalno, od teologije jasno odujeljena prirodna znanost, područje teorijskog uma u Kanta, i moralni zakon, područje praktičnog uma. I jedno i drugo područje je autonomno, utemeljeno posve na imamentnoj djelatnosti uma. Postoje, dakle, velike nade da će čovjek upotrebom svojega uma svladati i prirodu i osloboditi se sam njezinih ograničenosti — počeci industrijalizacije i znatan porast trgovanja mijenjaju odnose snaga društvenih slojeva — i sam stvoriti za se novo društvo na principima razuma oslobađajući se raznih tutorstava. Odatle pokret emancipacije, oslobađanja od svih tradicionalnih autoriteta i optimistički pogled u budućnost (ideja progressa) koju će otvoriti nova prirodna znanost i novo društvo što ga propovijedaju filozofi.

S kršćanstvom je uopće bilo loše u tom stoljeću, posebno pak je loše stajala Katolička Crkva usprkos svojem bogatstvu i svojoj izvanjskoj prividnoj moći. Pod utjecajem galikanskih i febronijanističkih ideja biskupi su često vrlo nezavisni od Rima, ako nisu više podvrgnuti svojim apsolutističkim vladarima. Papa je vladar malene talijanske države, kojom vitlaju politike raznih evropskih velesila, tako da mu je država više na teret nego na pomoć, i bit će kroz cijelo XIX. stoljeće vrelo mnogih problema. Najviše zla dolazi od beneficianjskog sustava, s kojim ni Tridentski koncil nije mogao doći na kraj. Vladari upotrebljavaju to golemo bogatstvo Crkve da bi zbrinuli potomstvo plemićkih obitelji, kojemu većinom nije posebno stalo do dušobrižništva. Niži kler se često buni protiv ekonomskih privilegija višega klera i njegove prepotentnosti. Posebno loše stoji redovništvo, u kojemu ima mnogo i bespolice i zloupotrebe, premda ne u takvoj i tolikoj mjeri kako to opisuje protivnička literatura tog doba.

Da ne duljim, bilo je posve razumljivo da je revolucija koja je pomela stari poredak, ancien régime, udarila svom snagom i po Crkvi, koja je bila usko povezana s tim poretком jer su iste obitelji zauzimale vodeća mjesta i u Crkvi i u državi. Daka-

ko da je u predvečerje revolucije bilo i mnogo ozbiljnih i zauzetih svećenika. Bez njih se ne bi nikako mogao zamisliti brz oporavak Crkve, koja se, kad je jednom oluja revolucije prohujala, brzo snašla usprkos relativno golemim gubicima.

U tom novom »snalaženju« pojavljuje se već u početku laik — to bih ovdje htio naglasiti — u svojoj novoj funkciji, makar u klici. Kad se nakon konkordata između Napoleona i Pija VII. crkvena struktura opet nekako bila ustalila, moglo se pomišljati na restauraciju crkvenog života u zemlji. Kakve su bile prilike govori dosta podatak da je 1812. po bolnicama Moskve, gdje su ležale tisuće ranjenih i umirućih vojnika, jedva tko od njih zatražio svećeničku pomoć. Društvo je možda izvana još uvijek izgledalo kršćansko, ali je to češće bila samo vanjština, rjeđe uvjerenje ili oduševljenje. Velik dio aktivnosti u tim restauratorskim nastojanjima zauzimale su pučke misije. Kad je Napoleon zbog sukoba s Pijem VII. te misije zabranio godine 1809, javljaju se neke, najprije među klerom, za nas značajne inicijative. Svjesni svoje brojčane nedostatnosti, klerici počinju tražiti i otkrivati vjerničku elitu među laicima koja će im pomoći u apostolskom radu. Tako je već 1801. u Parizu osnovana Marijina kongregacija, čiji su članovi nakon 1809. odigrali važnu ulogu u religioznom otporu; zatim kongregacije mladića i djevojaka u Bordeauxu 1806, neka vrsta sekularnih instituta; napokon Kongregacija iz Lyona, koja je po svom karakteru bila još više laička.

To su karakteristični počeci, koje ovdje spominjem na neki način kao uzorke. Što se tu događa? Kler uviđa da prema svom broju — nešto slično kao danas u mnogim zemljama — nije dostatan da primjereno izvrši svoju zadaću evangelizacije. Zato mora upotrijebiti laike. Nakon Napoleonova pada u tijeku političke i religiozne restauracije došlo je do pravog procvata takvih inicijativa. Ja ih ovdje ne bih nabrajao, nego bih se radije zaustavio na problematici nove situacije i novoga angažmana laika, pogotovo što promjene koje su se dogodile francuskom revolucijom i sekularizacijom društva još uvijek, danas na poseban način, problematiziraju život Crkve.

O kakvom je angažmanu riječ? Diktiraju ga nove prilike. Da bismo ih mogli razumjeti, moramo se prisjetiti što je kršćanstvo značilo za evropsko društvo još u doba *ancien régime*a. Ako apstrahiramo od religiozne i ograničimo se samo na društvenu komponentu, onda je vidljivo da je kršćanstvo važilo kao neka vrsta koda, šifre u društvenoj komunikaciji. Time su na neki način svi bili kršćani već zato što su pripadali tom društvu. Za takvo »društveno« kršćanstvo nije potrebna posebna dubina: dokle god se prihvaćaju ili priznaju postojeće strukture i vrši minimum zahtjeva, može se reći da će takvo društvo i nadalje postojati na takav način. Budući da su svi kršćani, nije potrebno voditi neku posebnu brigu oko njihova okupljanja, tako da se stvara jedan izrazito individualistički tip religioznosti. Da bi mogli svi biti kršćani, često se prepona kršćanskih dužnosti snizuje toliko da bi je uglavnom svi mogli preskočiti. To kršćansko društvo često se zamišlja kao produžetak ili podružnica nebeske države na zemlji ili, zapravo obrnuto, onostrana stvarnost zamišlja se kao produžetak zemaljske strukturiranosti kršćanskog društva, pa kako se čovjek rađa u društvo i njegove strukture često bez mogućnosti izbora, tako se i religija prima kao neka vanjska nužnost. Bilo je razumljivo da je od takvoga kršćanstva, pogotovo kad mu je racionalistička kritika rastočila nutrinu, ostala često samo izvanjska ljuska, koja je, zatim, kad se revolucijom sekulariziralo posvema i društvo i

stvorilo nove simbole, novi kod komunikacije, također nestala: da bi čovjek bio član društva, sve manje je potrebno da nosi oznake kršćanina, s vremenom će mu te oznake, štoviše, biti smetnja.

U doba restauracije, nakon Napoleonova pada — treba uvažiti da se Sveta Stolica nalazi među pobjednicima, koji religiji pridaju veliku važnost u obnovi i učvršćenju staroga poretka što ga žele osigurati svetom alijansom — cilj je Crkve, pogotovo u Francuskoj, da rekristijanizira društvo, tj. da kršćanstvu pribavi opet onu društvenu funkciju koju je posjedovalo ranije, sada dakako u popravljenom izdanju. Uzor će kroz cijelo stoljeće biti Crkva srednjega vijeka, pogotovo doba Inocenta III, što se na svoj način odražuje u obnovi gotike, skolastike i tomizma. U početku u tom smjeru, tj. revalorizaciji srednjega vijeka, mnogo doprinosi romantika stvarajući društvenu i kulturnu klimu otvoreniju za kršćanske vrijednosti (Chateaubriand) premda se mogu iznijeti sumnje o njezinoj stvarnoj religioznosti. No pomogla je barem da se intelektualni svijet dijelom vraćao k Crkvi.

Iz tih se nastojanja vidi da nije ni bilo neke druge koncepcije, danas bismo rekli: pluralističke mogućnosti. Možda je tomu glavni razlog u koncepciji društva, koje se smatralo u biti nužno homogenim, tako da se možda s te strane mogu razumjeti i obrnuta nastojanja koja su polazila od nekih u Crkvi, tj. da se kršćanstvo prilagodi novom društvu i idejama proizišlim iz revolucije kako ne bi bilo strano tijelo u modernom društvu. Ta su nastojanja, proizišla iz teoloških, pogotovo njemačkih sveučilišnih krugova, završila dijelom u onom što se kasnije naziva modernizmom. Homogeno kršćansko društvo pruža pogotovo goleme praktične prednosti, jer čovjek postaje članom kršćanske zajednice jednostavno socijalizacijom, i nije potrebno voditi posebne brige oko okupljanja obraćenih.

Polazeći od takve koncepcije rekristijanizacije, bilo je jasno da je u prvom redu trebalo rekristijanizirati vlast i, s druge strane, kontrolirati sredstva komunikacije, u prvom redu školstvo i tisak. Katolički novinar Veillot, obraćenik, polemičar s golemim utjecajem, jadikuje sredinom stoljeća: »Kad bi nas samo vlada jače podržavala!« U Francuskoj se u to doba općenito smatralo da je za sve kriv »loš« tisak, i da bi bilo dosta uvesti cenzuru da se riješe sve glavobolje proizišle iz ideja francuske revolucije.

Pojavljuje se, dakle, snažna potreba za političkom i kulturnom akcijom. No politička restauracija ne znači jednostavno vraćanje toliko i toliko godina unatrag: promijenila su se pravila igre. U ancijen régimeu crkvene strukture gotovo su dio tog samog režima — zato je revolucija toliko pogodila i Crkvu — te nije bilo problema da crkveni hijerarh — često je bio član vlade — ili koji kraljev ispovjednik obrazloži vladaru što mu je kao katoličkom monarhu činiti. Druga je, dakako, stvar je li uvijek poslušao. Važno je uočiti da je hijerarhija imala neposredan utjecaj na središta moći.

Sada pak imamo sve češće državu koja je religiozno neutralna ili kadikad i suprotna Crkvi i religiji. U isti mah se uspostavljaju parlamentarne strukture sa svojom igrom stranaka i njihovih predstavnika koji se biraju općim izborima, premda je trebalo vremena da svi steknu pravo glasa. Tu i hijerarh ima samo jedan glas kao i njegov najskromniji vjernik. Ako treba djelovati na zakonodavstvo, to se može samo preko parlamenta. Za to je potrebna politička stranka, potrebni su birači. To,

dakako, jedino mogu biti laici, već samo logikom broja. Da bi mogli izvršiti taj svoj zadatak koji im je sada namijenjen, laici se moraju organizirati i aktivirati.

No stvari nisu jednostavne. Laici stoje pod vodstvom klera, ali na jednom polju gdje kler neposredno može malo ili ništa. Tako se kler — ne zamjerite što upotrebljavam tu usporedbu — našao u položaju kvočke koja vodi pačice, i kad dođu do lokve, pačici uđu u svoj element i zaplivaju, dok se kvočka bespomoćno uzbuđuje na obali. Laici — možda bi ovdje trebalo reći: svjetovnjaci — ne stvaraju svoje organizacije samo u korist crkvenih potreba, ni onda kad su katolici, nego se okupljaju da bi ostvarili u prvom redu neke svoje interese u državi. Ako se neka stranka proglašava katoličkom ili kršćanskom, što je s onim vjernicima koji se ne slažu s njezinim programom i političkim ciljevima? Ne znači li to razdor među vjernicima? Zato npr. Sveta Stolica nije dozvolila da se u Francuskoj, u »katoličkoj« zemlji, osnuje katolička politička stranka. U Njemačkoj se konstituirao Centrum, ali nasuprot protestantskoj i liberalnoj većini, koji se odupire Bismarckovu paternalizmu i odigrava značajnu ulogu u doba kulturkampfa. Uživa također potpunu podršku episkopata. Na prijelomu stoljeća, međutim, ta stranka zbog promijenjene političke konstelacije ima potrebu da proširi svoju bazu, te se tako postavlja pitanje njezine interkonfesionalnosti. To, dakako, izaziva u nekim crkvenim krugovima bojazan da će se laici osamostaliti i otići putovima koji neće biti u interesu Crkve.

U Francuskoj se u to doba, tj. na prijelomu stoljeća, događa nešto slično — samo što završava loše — u tzv. aferi oko Le Sillona. Riječ je o grupi mladih katoličkih laika koji su svoju aktivnost, dakako u interesu Crkve, proširili i na politiku te, kao što je svojstveno političkoj djelatnosti u parlamentarnom sustavu, nastojali svojoj djelatnosti pribaviti što širu podršku. Tu su se morali udružiti s drugima koji nisu bili vjernici, ali su imali slične interese. To je opet izazvalo reakciju konzervativnih katoličkih krugova — znamo koliko ljudi mogu biti netolerantni u tim prilikama — i sumnju Pija X. da bi takva aktivnost mogla izbjeći crkvenoj kontroli. Budući da je smatrao da je politika stvar morala, a moral spada pod kompetenciju Svete Stolice, Sillon je zabranjen.

Nešto slično zbilo se s njemačkim sindikatima. Ovdje moram napomenuti da Crkva — dakako da je bilo razlike prema zemljama — nije dugo shvatila probleme koji su se javljali s nastankom industrijskog proletarijata. Glavni cilj dušobrižništva bilo je selo, dok je brz i velik prirast gradskog radničkog življa koji je pridolazio sa sela uglavnom ostao nezbrinut. Kad se laici na svom polju djelovanja počinju zauzimati za radnička pitanja, to nisu sami radnici, nego dobronamjerni katolici većinom iz viših društvenih slojeva, te zato nužno opterećeni paternalističkim sklonostima ili pak utopijskim predodžbama o ustrojstvu cjelokupnog društva, koje su bile neostvarive već zato što se nije shvatilo što se zbivalo s procesom industrijalizacije, tako da se radništvo često shvaćalo kao »četvrti stalež« u staleškoj državi, dok je industrijalizacija stvarala nešto posve novo. U Njemačkoj su i katolici, po uzoru na druge, počeli izgrađivati svoje sindikate, gdje je Rim smatrao da bi to morala biti neka društva za odgoj u pobožnosti i za izobrazbu radnika, dok su drugi pod sindikatom razumijevali — to je razlika između tzv. berlinskog i kölnskog smjera — organizaciju koja će se boriti za radnička prava i poboljšanje životnih prilika. Problem je bio što katolički sindikati nisu bili bročano dosta snažni da bi mogli samostalno provoditi neke akcije u korist radništva, nego su se morali pridruživati i surađivati s

drugim sindikalnim snagama, koje su većinom bile socijalističke, dakle, ateističke. S crkvene je strane ta suradnja mogla izazvati samo zaprepaštenje, te je tako trebalo vrlo malo da taj kölnski smjer i njegovi sindikati budu zabranjeni.

S druge se strane događalo da su neke političke sile opetovano nastojale koristiti Crkvu za svoje svrhe. To čine npr. monarhisti u Francuskoj u doba restauracije, a i kasnije. Godine 1848. revolucija je u Parizu iznijela na vidjelo snagu proleterskog radništva i prestrašila srednje slojeve. Mnogi traže u Crkvi i njezinim snagama oslonac protiv te nove revolucionarne opasnosti premda nisu vjernici, tako da se govori o klerikalizmu bez Boga. Dakako da takva i slična »pomoć« ne ide uvijek u korist stvarnih interesa evangelizacije.

Francuska revolucija nije značila za laike nešto posve negativno. Povratak u feudalni poredak ancien régime bio je nemoguć. Ideje slobode i jednakosti, emancipacije i nacionalnog okupljanja djelovat će i nadalje nesmanjenom snagom. Neke institucije novoga poretka pokazale su se toliko dobrima da ih ni restauracija neće odbaciti. Neki katolici, pogotovo u Sjedinjenim Državama i Belgiji, pronalaze upravo u liberalnom poretku najveće mogućnosti za slobodu Crkve, dok je u Crkvenoj Državi liberalizam kuga, protiv koje pogotovo Pio IX. upinje sve svoje duhovne snage. Uprava je u toj državi još posvema u rukama klera, dok laici zahtijevaju modernu ustavnu državu i primjereni udio u vladavini. Druga je neprilika upravo u Italiji što probuđeni nacionalni osjećaj zahtijeva političko ujedinjenje zemlje, dok pape smatraju da im je posjed vlastite države neophodno potreban za normalno vršenje njihove funkcije u Crkvi. Nakon gubitka toga teritorija 1870, katolici dugo neće moći (non expedit) sudjelovati u političkom životu na razini vlastite države.

Sve u svemu: laički angažman je bez sumnje potreban i poželjan, ali uključuje čitav niz problema od zemlje do zemlje, tako da laici često u svom djelovanju nisu jedinstveni, često dapače podijeljeni pred pitanjima vremena. Nema sumnje da su te prilike silile crkveno vodstvo da se mnogo više nego ranije bavi ne samo pitanjima laičkog angažmana uopće nego i svim onim društvenim i političkim pitanjima s kojima se katolički laik susretao. Budući da crkveno vodstvo nema više ili gotovo nema više neposrednog utjecaja na spomenute prilike, nego tek preko posredovanja laika, mnoge direktive koje su možda više morale ostati na razini taktičkih uputa dižu se na razinu doktrinalnih izjava. Danas moramo biti sretni što mnoge državne vlasti ne prihvaćaju osudu slobode savjesti enciklike »Mirari vos« Grgura XVI, kao što nam je, s druge strane, u vidu današnjih ekumenskih nastojanja i koncilskih izjava o Crkvi u svijetu mučno čitati neke točke »Syllabus« Pija IX.

Tu bi, dakako, trebalo pitati jesu li uopće sam pojam i način rekristijanizacije bili posve na mjestu. Je li bilo smisleno biti toliko frontalno protiv novoga duha i nove civilizacije ili je možda bilo prikladnije, kao što su neki pokušavali koji bi tada redovito loše završili, izvršiti neki »aggiornamento« te i nadalje ostati dijelom evropskog društva? Čini se da je novih pitanja i zadataka bilo previše, te se nisu mogli duhovno probaviti. Crkva je većinom imala još čvrsto uporište u kršćanskom puku. Razumljivo je što je radije nastojala organizirati te snage, očuvati ih od utjecaja nove kulture i novoga duha (borba za školstvo) i upotrijebiti ih kao sredstvo pritiska na političke snage, zakonodavstvo i administraciju »laičke« države.

No u drugoj polovici stoljeća zbog raznih što vanjskih što nutarnjih razloga dolazi sve više do otpada od Crkve. Tu su, s jedne strane, rezultati prirodnih znanosti

koji se ugrađuju u materijalističku sliku svijeta te tako dovode u pitanje same temelje vjere. S druge strane kritička povijesna metoda rastače crkvenu tradiciju. Manjak kršćanske solidarnosti, pogotovo u rješavanju problema radništva, otuđuje vrlo brzo te slojeve od Crkve. Kao ustuk ne donose se, nažalost, praktična rješenja, nego se dekretima osuđuju zablude i upozoravaju kršćani na prijeteće im opasnosti.

Vladavina Lava XIII. — u međuvremenu je papa izgubio svoju državu (1870) — predstavlja prekretnicu u crkvenoj politici i djelovanju, također laika. Do Lava XIII. postojala je među crkvenim krugovima nada i vjerovanje da će se Evropa rekristijanizirati u smislu povratka cijelog društva u Crkvu, dakle nekako u stanje kako je to bilo za ancien régimea. No Lav XIII, koji se inače nadao da će doći do općeg obraćenja svijeta, za razliku od svoga prethodnika Pija IX, koji je s vremenom bio postao upravo alergičan na svaku liberalnu ideju i na moderno društvo, otvara se prema modernom svijetu. Sada kad je Sveta Stolica izgubila svoju državu te više nije bila politički zanimljiva, Lavu XIII. je uspjelo da joj pribavi moralni autoritet. Taj je papa, istina, još kao biskup u jednom spisu branio tezu da rimska vlast do Konstantina nije bila legitimna, te i sada, kao papa, radije sam pregovara s vladama zaobilazeći katoličke političke snage, laike, dotične države (nagodba s Bismarckom oko završetka kulturkampfa), ali se to papino prihvaćanje činjenice prisutnosti novih snaga u Evropi, koje su neposredno ili posredno proizišle iz revolucije i s kojima valja živjeti, zrcali i na život katolika u pojedinim zemljama, premda još uvijek nije riječ o otvaranju u smislu Drugog vatikanskog koncila.

Može se reći da od toga datuma nastaju tzv. katolicizmi, tj. Crkva se sa svojim vjernicima u pojedinim zemljama sve više odvaja od općega tijeka kulturnog života i povlači u duhovni geto. Htio bih odmah nadodati da riječ »geto« ne smijemo shvatiti posve negativno. Geto tu znači zatvaranje u svoj vlastiti svijet, u vlastito ozračje da bi se sačuvalo ono što se posjeduje. Zato je potrebno u prvom redu organizirati se, te je od toga datuma dalje povijest Katoličke Crkve u Evropi zapravo povijest katoličkih društava i organizacija. Pogotovo u Njemačkoj buja taj život raznih »Vereina«, nastupa u grupama i pokretima. Možda je tu simptomatična situacija u Nizozemskoj, gdje su katolici s vremenom nasuprot kalvinima ostvarili jednakost i svoje slobode u zajedničkoj državi, ali tako da su stvorili svoje paralelne institucije i oblike društvenog života: svoje stranke, svoje školstvo, svoj tisak, svoje klubove, sve do nogometnih momčadi, svoja kina i svoje gostionice. Sve što je bilo katoličko, bilo je organizirano. Taj »geto«, zatvoreni, ali zaštićeni prostor življenja s istomišljenicima i pod istim vodstvom, odijeljen od drugih i nepovjerljiv prema onima izvana, bio je mnogima snažna podrška u njihovom životu, koji se tako posvema potvrđivao u njihovu odijeljenom, posebnom malom svijetu koji je uspijevaao zaustaviti utjecaje izvana.

No problem je ipak ostao: kako živjeti u jednom sada stranom svijetu, kojemu se ipak pripadalo i u kojemu se moralo živjeti, a da se pritom ne izgubi vlastiti identitet? U isti mah je ukorjenjivanje vlastitog uvjerenja u idejni svijet i život grupe, koji se ipak nije mogao posvema odijeliti i zatvoriti od života onih izvana, onih drugih, morao stvarati manje ili više svjesne sumnje, koje su se nastojale nadvladati nutarnjom kohezijom, disciplinom i nepopustljivošću prema svemu tuđemu. No takva je bila, čini se, cijela Evropa prije II. svjetskog rata. Rekao bih da je u mnogima postojalo neko nepokolebivo uvjerenje da su neki projekti budućnosti apsolutno ispravni,

tako da su se ljudi često okupljali u antagonističke intolerantne skupine, dijelom fanatizirane, koje su bile spremne dati život, pogotovo tuđi, za svoju stvar. Nije čudo što se i među katoličkim laičkim organizacijama osjećala sklonost netrpeljivosti, militantnosti ili barem simpatiziranje s takvim oblikom djelovanja.

Stvari su se počele pomalo mijenjati zbog velikih patnji II. svjetskog rata. Možda je i tu ilustrativan primjer Nizozemske. Već je davno što sam tamo bio pitao neke ljude kako to da su se iz možda najurednije i najorganiziranije skupine u Katoličkoj Crkvi, s toliko kleričkog i laičkog angažmana, zvanja i manifestacija bujnog vjerskog života, pretvorili u nešto što se čini kao rasap svega toga dobrog. Odgovorili su mi da su nacistička okupacija i sve nevolje koje su ih pogodile za vrijeme rata probudili u ljudima svijest da im to ranije izdvajanje i zatvaranje nije bilo ni od kakve koristi pred gomilom problema i patnji koje su jednako pogadale i njih kao i one druge. Tako su se katolici najednom našli izvan svoje posebne, uske i zaštićene okoline, jednako izloženi zajedno s drugima, tj. našli su se u svijetu.

Čini se da je II. vatikanski koncil, pogotovo svojom 13. shemom, priznao tu nemogućnost da katolici u današnjem svijetu svih mogućih utjecaja i isprepletenosti žive u zatvorenom krugu sa svojim institucijama, svojom partijom, svojim klubovima i kinima, svojim gostionicama. Ako se govori o životu Crkve u svijetu, onda to znači da smo i mi katolici u svijetu, te ne možemo živjeti odijeljeno od njega ni protiv onih koji u njemu žive. To je vrlo velika promjena u gledanju na stvari, te nikako ne bismo laike i laikat smjeli gledati i shvaćati u onoj funkciji koja im se pridavala sve tamo do II. svjetskog rata ili do Koncila, tj. neprestano protiv modernog svijeta, njegovih raznih ideja i stremjenja, u početku s nadom da će ga svojom društvenom akcijom rekristijanizirati, a kasnije da će uspjeti stvoriti nešto kao paralelno društvo, jedan maleni svijet za sebe da bi se zaštitili i očuvali.

Govori se mnogo o pluralističkom društvu, tj. o stvarnosti takvoga društva. Čini se da je uglavnom definitivno postalo jasno da se danas ne može ostvariti — barem u civiliziranijim prostorima — jedno ideološki homogeno društvo; može se uza sve napore duhovne prisile stvoriti samo neki privid u tom smislu. Stvari su prilično razumljive. Tu je, s jedne strane, povezanost i isprepletenost ekonomskih ovisnosti, s druge strane pak sveopće protjecanje informacija, tako da ni oni najmoćniji ne mogu stvarati neki zatvoreni idejni svijet samo za se. Životni problemi čovjeka i čovječanstva su, međutim, takve naravi da se možda mogu riješiti jedino zajedničkim zalaganjem i suradnjom. Razumljiva je prirodna potreba čovjeka da s onima s kojima živi i surađuje bude iste misli i da mu tako budu oslonac. No što je danas za pravo još prirodno?

Ako se, dakle, mora živjeti u pluralističkom društvu, tj. živjeti i surađivati s onima koji nisu posvema istog mišljenja, onda se današnji laički angažman također mora gledati u tom, recimo glasno, pokoncilskom svjetlu. Rekao bih zato da taj Koncil znači više nego što se obično misli. Znači, naime, napuštanje pokušaja rekristijanizacije društva u onom smislu kako ga je Crkva shvaćala u devetnaestom i dijelom u dvadesetom stoljeću, tj. s ciljem obnavljanja — dakako *mutatis mutandis* — kršćanskog društva kakvo je bilo na vrhuncu srednjega vijeka, recimo za Inocenta III, u doba cvata gotike i skolastike. Znači, također, shvatiti što se nas ovdje tiče, da se ne nalazimo u liberalnom društvu prošloga stoljeća, gdje bi valjalo igrati neku parlamentarnu igru, graditi laičke organizacije da vrše pritisak na javnost i sl., tj. da

se ne možemo služiti metodama koje su možda dijelom bile svrsishodne u prošlom stoljeću, a još manje mehanički ih primjenjivati.

Razmišljanje o tim stvarima važno je i s jednog posebnog stanovišta. Kažu danas, naime, da je čitav idejni blok tzv. moderne dospio u krizu. To znači sve ono od renesanse pa do prekjučer sa svojom poglavito prosvjetiteljskom jezgrom. Kroz sva ta stoljeća riječ je bila o emancipaciji čovjeka, o njegovu oslobađanju od ovisnosti od prirode i preuzimanju odgovornosti za vlastito društvo nasuprot svim heteronomnim autoritetima. Napredak prirodnih znanosti i projekti budućeg pravednog i humanog društva koje su nastojale ostvariti revolucije bili su usmjereni prema tom idealu. Danas se jasno očituju granice tih nastojanja. Nezavisnost od prirode, tj. pokoravanje prirode čovjekovim potrebama dovelo nas je do vrlo teških problema na koje pred koje desetljeće još nitko nije ni pomišljao. Čini se da ćemo ih moći riješiti samo ako se sami podvrgnemo nekim višim zakonitostima. Veliki pokreti društvene emancipacije dosegli su također neki svoj optimum, tako da i tu često ima više pitanja nego nade u budućnost. Svijet kao da je daskama zabijen, te mu nema izlaza u budućnosti. Osjeća se zato sve više kako se neke dublje sile čovjekove duše pokreću kako bi se našao neki izlaz, osjetila neka nada. Ta su stremljenja često iracionalna — odbacuje se ova beznadna racionalna shema stvarnosti — možda primitivna i gruba, okrenuta prema vlastitoj nutrini u potrebi neke sinteze, nekog traženja samoga sebe. Možda će s vremenom jače poteći prema vanjskoj stvarnosti, usmjeriti se prema čovjeku. Teško je biti prorok, ali je očito da se događa nešto novo: govori se jasno o tzv. postmodernoj. No, kako bilo da bilo, mislim da bi valjalo upozoriti na to kako bi bilo posve krivo misliti da se vraćamo u neku predmodernu samo zato što je, kako kažu, moderna pri kraju.

Ako nas je neki vlak dovezao do neke svoje posljednje stanice, tako da moramo izići i potražiti onaj drugi kojim se može dalje, morat ćemo opet poseći za voznim redom koji će nas uputiti koje su daljnje mogućnosti. Morat ćemo se u isti mah snaći na kolodvoru, gdje su peroni i kolosijeci. Tako ćemo se, proučavajući današnje čovjekove tegobe, vraćati uvijek na vrelo, na Evanđelje. Nije tu riječ o tom da se ostvare neki naši projekti, nego da ga čitamo za današnjega čovjeka, čovjeka na pragu trećeg milenija, čovjeka pluralističkog društva, čovjeka krize.

Gledajući u ovom vrlo sumarnom pregledu oblike angažmana laika u Crkvi i u svijetu u posljednjih dvjesto godina, možemo vrlo lako zapaziti koliko su ti oblici i nastojanja bili uvjetovani i duhom vremena, i mentalitetima, i prilikama u svijetu i u Crkvi, možemo prosuditi što je bilo ispravno, dobro i korisno, a što su bili promašaji, nedostaci, neshvaćanja evanđeoske poruke. Dakako da te mogućnosti postoje i u sadašnjosti. Mnogo ovisi o nama hoćemo li odabrati pravi put.